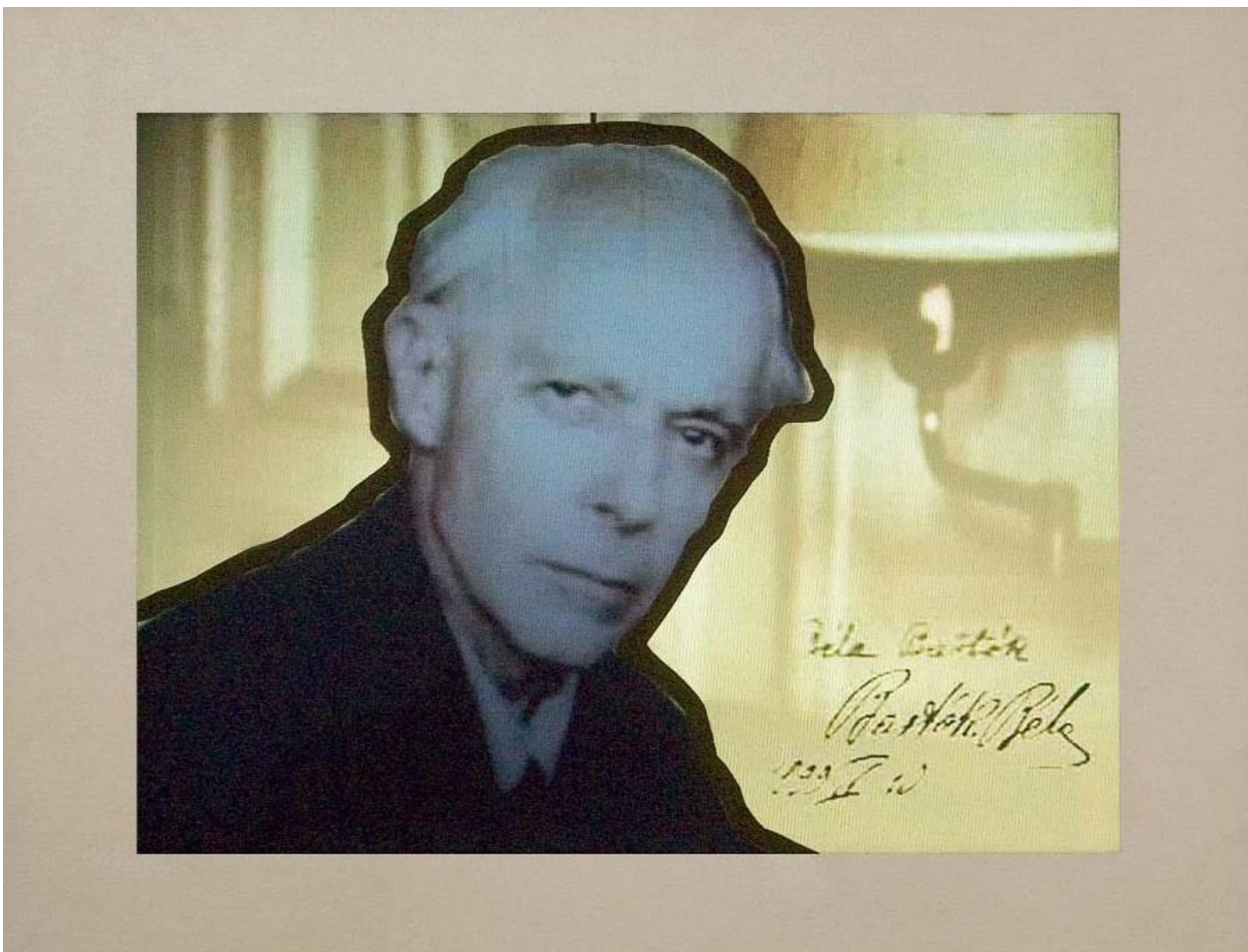

Zeneművészet

BIRINYI József

Bartók Barbarója

Mátrai Erik: *Bartók Barbarója* – Videoikon, 2 perc 51 másodperc, 46×37 cm

Kárpáti Tamás ötlet- és gyűjteménygazda – kezében egy-egy kiemelkedő személyiség testének, életének meghosszabbítását jelentő, jellegzetes szerszámmal, mestersége címerével –, a gyűjtő és empátikus rajongó együttes szenvedélyével szólítja meg a különös érzéssel kiszemelt alkotót, hogy foglalja hungarikonba a hódolatnak örvendő, két lábon járó kincsünk alkotói, legbelső világába átvezető relikviát. Mert kell többünknek a kizökkentő, a normál létet felkavaró, „tamáskodó”, a profánon szent léket ütő megszólítás, hogy felhozzuk a valószínűtlen mélyből az igazgyöngyöt.

Mátrai Erik fiatal képzőművésznek elsőre eredményes volt a bartóki világ bugyraiban véghezvitt mélymerülés. A tradíció és a modernség egymásba ölelkezik Erik munkájában, mint Bartók esetében a századokat görgető népzenei alap és a XX. századi konvenciókat

szétfeszítő modern zene. Lapos, XXI. századi képernyőn, mint a kompozíciót, művészi alkotást megjelenítő felületen látjuk az utolsó Bartók-némafilmet, egyéni videó művészeti, asszociatív tele-víziókkal, amely az örvendetesen gyarapodó hungarikonok között is új és egyedi. A médiaművész matt aranykerettel vasalta bele a képernyőbe, állandó vizuális elemként a hungarikum-zseni kitekintő arcának körvonalait, mint egy víznyomatot, amely átlátszik minden zongorát hangra bíró mozdulaton, ritmizált feszülésen. A statikus sziluett időtlenül mond ellent a képernyőt, a kereteket, a világot tágító bartóki játékosságnak, dinamizmusnak.

Erőteljes lüktetés, dinamika, óramű pontosságú ritmusok, vibráló világ, koppanó, súlyos, súrlódó akkordok, a zihálás zuhataga után megújító levegőt adó, feszült parlandók, hogy ismét felszakadjanak a zongora határait szétfeszítő barbár ritmusok...

Serly Tibor, Bartók tanítványa, 1942. szeptember 26-án forgatta saját lakásán, az Európát, embert égető II. világháború miatt 1940-ben New Yorkba emigrált, bizonytalanságba ugró mester zongorajátékáról a 2 perc 21 másodperc hosszú, színes, néma, egyedi kisfilmet. A Bartók hamvainak 1988-as Budapestre hazahozatalát követő évben Tusa Erzsébet és Lendvai Ernő fejtette meg az MTV „Mozgóképek Bartókról” című műsorában a Bartók–Serly páros celluloidszalagba zárt zenei rejtvényét. Azaz, hogy mit is játszott a világot rengető időben Bartók a föld másik felén a némafilmre. A kamerába néző, „*Szikár, szigorú zenész, hű magyar*” – ahogy Illyés Gyula nevezte versében – ujjával billentyűkre mért ritmikus kalapácsütései képsoraiból azonosították, majd utószinkronizálták a darabot. A megoldás: a Bartók zenéjét túl barbárnak tartó kritikákra reagálva, saját művészete paródiájaként 1911-ben írott, népzenei ihletésű, polimodális zongoradarab, az alig 2,5 perces őserőt görgető vihar, a XX. század eleji ritmuszene egyik legizgalmasabb műve, a zongorairodalom forradalma, az *Allegro Barbaro*. A Sztravinszkijéhez hasonló görbe tükör telitalálatként tárja eléink Bartók realista világát.

„Erősen hiszem és vallom, hogy minden igaz művészet a külvilágból magunkba szedett impressziók – az »élmény«-ek hatása alatt nyilvánul meg... Különös, hogy a zenében mindaddig csak lelkesedés, szeretet, bánat, legföljebb elkeseredés szerepelt indítóokul – vagyis csupán ún. magasztos érzelmek. Míg a bosszú, torzrajz, szarkazmus csak a mi időnkben élnek vagy fogják élni zenei világukat. Ezért talán az előbbi korok megnyilatkozó idealizmusával szemben, a mai zeneművészetet reálisnak lehetne nevezni, mint amely válogatás nélkül őszintén, igazán minden emberi érzelmet bevesz a kifejezhető sorába.” – írta Bartók Ziegler Mártának és Herminának 1909. február 4-én kelt levelében.

Bartók életében, zenéjében a ritmus meghatározó. *„Ott ült a kisfiú a gyermekszéken, ölében a dob. Olyan erővel, olyan villámgyors egymásutánban követték egymást a dobütések, hogy nemcsak füllel, de szemmel is alig lehetett számon tartani őket. Szóltak hozzá, nem felelt, rákiáltottak, nem is hallotta, csak dobolt mámorosan, mindenről és mindenkiről megfélelve.”* Az első gyermekévekre vonatkozó visszaemlékezésben a világ ritmusokba rendezése gyökerezik. Bartók esetében a népdalok osztályozásánál, a zeneművek írásánál, formálásánál, előadásánál a hangok szabályozott időbelisége, a ritmus adja a szilárd vázat.

Kassák Lajos *A mérleg serpenyője* című versében Bartókot így rajzolja elénk:

*„Szóljunk valamit a zeneszerzőről is.
Láthatod szárnyas kabátban a dobogón
S az uccán, amint levett kalappal
Sétál a reggeli napsütésben.*

*Olyan vékony, mint a halszálka
Olyan fehér, mint egy lilium
De ha leül a zongorához, Sárkánnyá változik át
Csörömpöl, sír és néha ugat
Hogy elsötétül az ég s a házak falai beomlanak.”*

Az *Allegro Barbaro* népszerűsége a komolyzene határait is túllépte. 1970-ben, az Emerson, Lake & Palmer angol progresszív rockzenekar bemutatkozó albumának borítóján Bartók elmosódott portréja látható, és a lemez első számának címe: *The Barbarian*, amely Bartók művét dolgozza fel nagy sikerrel.

A Muzsikás együttes és Jandó Jenő zongoraművész speciális előadásában aktualizált *Allegro Barbaro* Bartók és a népzene kapcsolatát érzékelteti.

1981-ben, majd több azt követő évben, az UNESCO felmérései szerint a mi Bartók Bélánk a világon legtöbbet játszott zeneszerző. Igazi hungarikum, hungarikon.

Megteremtette a hazai tudományos igényű zenefolklorisztikát, főleg a szomszéd népek zenehagyományát elemző összehasonlító népzenekutatót. Gyűjtött, fonográfhangere vett magyar, román, szlovák, rutén, ukrán, szerb, bolgár, arab, török, indián népzene is. Tudományos dolgozatai a népzenekutató oszlopai. A zenei anyanyelvből, a folklórzenéből merítő, önálló, világraszóló, XX. századi magyar zenét, új zenei nyelvet teremtett Európa és a világ számára géniusztársával, barátjával, Kodály Zoltánnal.

„A zenében is sajátosan magyart kell teremteni!” „Az én vezéreszmém, amelynek, mióta csak mint zeneszerző magamra találtam, tökéletesen tudatában vagyok: a népek testvérré válásának eszméje, a testvérré válás minden háborúság és minden viszály ellenére. Ezt az eszmét igyekszem, amennyire erőmtől telik, szolgálni zenémben; ezért nem vonom ki magam semmiféle hatás alól, eredjen az szlovák, román, arab vagy bármiféle más forrásból. Csak tiszta, friss és egészséges legyen az a forrás!”

Bartók életműve kiteljesedett az „Értől az Óceánig”, a bánáti szülőfalutól, Nagyszentmiklóstól (1881. március 25.), New Yorkig (1945. szeptember 26.). Az eszmék, ideák, az emberek szeretete, a kreativitás és a mindezeket ötvöző zene voltak a legfontosabbak az életében, a mindennapok „rögvalósága”, pénz, hatalom, saját egészsége nem foglalkoztatta. De felrázta, megdöbentette a világot! Őserővel, dübörgő ritmusokkal, tiszta formákkal zenéje démonikus, sohasem közömbös: elragad, felháborít, zaklat, eksztázisba ejt, katarzist kelt, azaz kiteljesíti a művészetet bennünk.

Gyarló az ember, akkor fedezi fel az értékeket, miután elveszíti azokat. Az utókor magabiztos ítéletével magyarazzuk gyerekeinknek, mire is gondolt a – saját korában zömmel meg nem értett, magát csatában áldozó, vonat elé vető, eszmékben, szerelmekben égető, erőltetett menetben éhségbe burkolózó, a világ túlsó felére menekülő – költő, festő,

zeneszerző, a zseni, „*ércnél maradandóbb*” nagy műve alkotásakor. Okuljunk például az emléktáblákról, szobrokról az utókorra, ránk tekintő, zenéjével megszólító Bartókból! Fedezzük fel, becsüljük meg értékeinket életünkben, egymásban, az alkotókban, a családban, a népekben, a világban! Éljen az *Allegro Barbaro* őserije, Bartók utolsó, zakatoló, surrogó, stroboszkópos mozgóképsora, amelyről a géniusz tekintete palackpostaként üzeni: a „tiszta forrás”, örökségünk, a jelen élményével jövőnk alapja.

Illyés Gyula *Bartók* című versében így summáz:

...mert épp e „hangzavar”,
e pokolzajt zavaró harci jaj
kiált
harmóniát!
Mert éppen ez a jaj kiált
mennyi hazugul szép éneken át –
a sorshoz, hogy harmóniát,
rendet, igazit vagy belevész a világ;